

OCENE IN POROČILA

Renate Pillinger, *Das Martyrium des heiligen Dasius* (Text, Übersetzung und Kommentar), mit 4 Abbildungen. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien: 1988. 59 strani in 4 slikovne priloge. (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 517. Band)

Studija Renate Pillinger o mučencu Dasiju obsega v grobem dva dela. Prvi del je predstavitev virov o mučencu (str. 5—26): faksimile grške »passio«, transkripcija s kritičnimi opombami, seznam dosedanjih izdaj, nemški prevod, seznam dosedanjih prevodov, dva dopolnilna vira, najprej zapis o mučencu, ki ga prinaša »Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae« za 20. november, z nemškim prevodom, nato zapis, ki ga prinaša »Menologium Graecorum Basilii Porphyrogeniti« za 20. november. Drugi del je študija o mučencu (str. 27—53). Sledijo dodatki: seznam okrajšav (54—55), imensko in stvarno kazalo (56—59) in slikovne priloge.

Preden spregovorimo podrobneje o rezultatih študije, ki je bila v skrčeni obliki predstavljena kot referat na simpoziju z naslovom »Krščanstvo v Bolgariji in na ostalem Balkanskem polotoku v pozni antiki in v zgodnjem srednjem veku« v Haskovem v Bolgariji 12. junija 1986 (gl. *Miscellanea Bulgarica* 5, Wien 1987, 11), naj spregovorimo kratko o sami temi v luči predloženih virov.

Mučenec Dasij iz Dorostola ali Durostora (danes Silistra v severovzhodni Bolgariji ob Donavi) je eden od vojaških mučencev iz dobe velikega preganjanja kristjanov. O njem je ohranjenih sorazmeroma dosti virov. Glavni vir je vsekakor grška »passio«, ohranjena v enem samem rokopisu (Cod. Paris. Gr. 1539, 57^r—60^v) iz 10. ali 11. stoletja. Legenda o mučeniški smrti se vsebinsko deli v dva dela. Prvi del opisuje okoliščine in običaje ob praznovanju Kronosovega praznika med legijskimi vojaki v Dorostolu. Po žrebu so izbrali vojaka, ki je postal »kralj« slavja. V tej vlogi je lahko trideset dni počel vse, kar si je zaželel, lahko se je tudi predajal razuzdanosti oziroma »satanškemu uživanju«. Ko pa je bilo tridesetdnevnega praznovanja konec, se je moral sam na mestu poganskih kulturnih podob žrtvovati tako, da se je usmrtil z mečem (pogl. 1). Ta poganski praznik se je obdržal od starih časov do nastanka spisa (»do današnjih dni«) in, kot pravi vir, so se slavja udeleževali celo kristjani. 1. januarja so se preoblekli v kozje kože, spremenili obraz in »v podobi hudiča« v veliki povorki hodili okrog, čeprav so že pri krstu dali obljubo, da se hudiču odpovedujejo (pogl. 3). Ko je prišla vrsta na Dasija, da nastopi kot »kralj« praznovanja, je ta to pogansko navado odklonil, saj je bil prepričan kristjan. Zaradi tega so ga zaprli in naslednji dan odvedli na zaslišanje. Sledi dialog med Dasijem kot obtožencem in sodnikom, vojaškim poveljnikom (»legatom«) Basom, ki je podoben dialogom med žrtvijo in sodnikom v drugih mučeniških legendah. Dasij je dvakrat odklonil kulturno počastitev vladarjev in je izpovedal vero v sv. Trojico. Ker ni odstopil od svojih načel, je bil obsojen na smrt z obglavljenjem. Pred smrtjo je razbil poganske kulturne podobe. Kazen je bila izvršena v petek 20. novembra ob 4. dnevi uri na 24. dan novega meseca.

»Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae« z najstarejšim jedrom iz 9. ali 10. stoletja posreduje vsebino legende, z eno historično važno dopolnitvijo, da sta bila namreč Dioklecijan in Maksimijan obveščena o procesu in sta ukazala usmrtitev. Zapis, ki ga prinaša »Menologium Graecorum Basilii Porphyrogeniti« iz 11. stoletja, je vsebinsko identičen zapisu v sinaksariju carigradske cerkve.

Avtorica v študiji načinja celo vrsto historično zelo zanimivih in važnih vprašanj. Passio, napisana v preprostem ljudskem jeziku in v mestoma nekorektni grščini, vsebuje vrsto latinskih izrazov (npr. Kalendae, legatus, praetorium, speculator), zaradi česar so nekateri (npr. A. Harnack in F. Cumont) domnevali, da temelji tekst na latinski predlogi protokola o zaslišanju in usmrtitvi. Avtorica to mnenje zavrača in opozarja na podobne latinske izraze v drugih poznogrških krščanskih tekstih. Passio naj bi bila napisana v grščini kot tekst za liturgično branje (prim. *Decretum Gelasianum de libris recipiendis et non recipiendis* 4, 4; ed. E. v. Dobschütz, *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur* 38, 4, Leipzig 1912, 9; 39 ss.) na grškem jezikovnem področju, kamor je spadal Dorostolon (prim. str. 32, op. 30). Zdi se, da je bilo to ozemlje jezikovno dokaj mešano, saj za konec 6. stoletja poroča Theophylaktos Simokates 2, 15; 6, 7; 6, 9, da je bila latinščina dosti uporabljan jezik v podonavskih provincah bizantinskega cesarstva in v bizantinski vojski ob Donavi (prim. Theophylaktos Simokates, *Geschichte, übersetzt und erläutert von Peter Schreiner*, Stuttgart 1985, op. 267; 852; 872), zato nas raba latinskih izrazov, zlasti iz vojaške sfere, ne sme presenetiti. Poročilo legende, da se tudi kristjani vključujejo v poganska praznovanja novega leta, kaže na nastanek legende v času krščanske polemike proti tem

navadam, ki so se obdržale kljub izrecnim obsodbam s strani cerkvenih očetov in cerkvenih zborov. Poleg obsodb grških cerkvenih očetov Janeza Krizostoma in Asterija iz Amaseje ter na drugem trulanskem cerkvenem zboru 692 (gl. str. 32, op. 31) naj omenimo vrsto obsodb podobnih poganskih navad, razširjenih med pokristjanjenim prebivalstvom v Galiji, Britaniji, očitno pa tudi v južnem Noriku. Ustrezni citati iz Cezarja iz Arlesa (1. polovica 6. stoletja), Eligija iz Rouena (sreda 7. stoletja), Theodora iz Canterburyja (druga polovica 7. stoletja) in drugih ter prepoved na cerkvenem zboru v Auxerre v letih 573—603, ki jih navaja N. Kuret, Košuta — cervula, *Arheološki vestnik* 29, 1978, 495—504, zlasti 499 ss., kažejo na to, da so novoletna poganska slavlja praznovali tudi kristjani na Zahodu. Človeško žrtvovanje, ki se omenja v legendi, ima vrsto predhodnikov v grškem in rimskem svetu, pa tudi v orientalskih religijah, posebej pa pri Getih, starih prebivalcih dežel ob spodnji Donavi (str. 32 ss.), in je realen, iz lokalnih navad izvirač element pripovedi. Navado, ki jo opisuje »passio«, najdemo v simbolični obliki še danes (!) v tako imenovanih »kukerskih igrah« na področju Silistre v Bolgariji (str. 37 s. in sl. 1 v prilogi). Prvi del legende je po dobro argumentiranem izvajanju avtorice odraz realnosti in nikakor ni izmišljotina.

Tudi drugi del, ki ne vsebuje nobenih čudežev, sloni na vrsti stvarnih elementov. Omenimo naj točen datum usmrtnitve, ki pa se ne dá zanesljivo uskladiti s konkretno letnico preganjanja kristjanov (gl. str. 40 ss.; prim. J. Helgeland, *Christians and the Roman Army from Marcus Aurelius to Constantine, Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II, 23, 1, Berlin—New York 1979, 783, op. 287, ki pride do letnice 303, vendar z napačnim izhodiščem: »hemera paraskeue« je namreč petek in ne sobota; prim. R. Pillinger, 41, op. 79). Omenimo naj dalje ime učenca, ki kaže na njegov balkanski izvor; ime samo je mesapsko-ilirsko oziroma tračansko-dačansko, najdemo pa ga tudi drugod na Balkanu, tudi na celi vrsti napisov iz Jugoslavije (A. et J. Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Jugoslavia: ... repertae et editae sunt*: 534, 654, 1035, 1048, 1313, 1421, 1451, 1515, 1561, 1588, 1641, 1971, 2009, 2568 (3601), 3010). Realen element legende je tudi datiranje v čas vlade »Maksimijana in Dioklecijana«, ki pa ne pomeni časovne omejitve med 284 in 305, kot meni na str. 41, in 43 avtorica, temveč na nekoliko ožjo dobo, saj je bil Maksimijan imenovan za Dioklecijanovega sovladarja šele 1. 4. 285 (kot cesar) oziroma 1. 4. 286 (kot avgust). Postavlja se tudi vprašanje, ali ni z Maksimijanom mišljen Galerij, ki je nosil to ime (*Lactantius, De mortibus persecutorum* 18, 13) in ki je kot cesar od 293 vladal podonavskim deželam. V tem primeru bi bilo kot odsev realnosti možno poročilo v sinaksariju in menologiju, da sta Dioklecijan in Maksimijan izvedela za proces in odredila usmrtnitev. Oba cesarja sta se namreč nekaj časa (jeseni 303, poleti 304?) zadrževala ob spodnji Donavi v času vojne proti Karpom (prim. T. D. Barnes, *The New Empire of Diocletian and Constantine*, Cambridge, Mass. — London 1982, 56; 64).

Datiranje nastanka legende, kot ga predlaga avtorica, je prepričljivo. »Terminus ante quem non« je trinitarna formula veroizpovedi, ki naj bi jo izpovedal Dasij (pogl. 8) v obliki, kot je bila sprejeta na nikajskem koncilu 325, »terminus post quem non« pa je avarsko zavzetej Dorostola 579. Znotraj tega dve stoletji in pol dolgega obdobja je težko postaviti točnejšo časovno opredelitev (str. 44). Le v majhni meri si lahko pomagamo z latinskimi viri. »Martyrologium Hieronymianum« iz srede 5. stoletja omenja mučenca Dasija na več dni, kot kraji mučeništva pa nastopajo Axiopolis (Cernavoda v Romuniji severovzhodno od Dorostola, ob Donavi), Herakleia (Périnthos) v Trakiji in Puteoli v Italiji. Zadnji dve možnosti vsekakor odpadeta (str. 45). Napis na koledarju iz Neaplja (S. Giovanni Maggiore) iz prve polovice 9. stoletja se ujema z legendarnim izročilom (20. nov.: *Passio ss. Dasii et Procli*), miniatura, ki jo prinaša *Mnologium Basilii* (11. stoletje; sl. 2) se s shematiziranim in stiliziranim prikazom obglavljenja deloma odmika od legende (Dasij ni prikazan kot vojak). V historičnih martirologijih mučenec ne nastopa, v Rimskem martirologiju pa se omenja na osnovi podatkov, ki jih prinašajo elogiji v bizantinskih koledarjih (str. 46—48) in se ujemajo z legendo.

Nove perspektive, pa tudi nova vprašanja v raziskavah mučenca Dasija so se odprle leta 1947 z najdenim in 1954 prvič objavljenim grškim napisom iz Axiopolis (Cernavoda). Gre za nagrobnik (?), odkrit v bližini pokopališčne (?) cerkve, ki dokazuje pokop nekega kristjana (z imenom Euphrasis) »ad martyres«, z omembo treh mučencev (Kyrillos, Kyndaïos, Taseios). Romunski arheolog Ion Barnea, ki je napis odkril in objavil, ga je datiral v prvo polovico 4. stoletja (poleg študij, ki jih navaja avtorica na str. 48 s., op. 129 gl. tudi njegovo razpravo: *Les commencementes du christianisme dans le territoire Roumain à la lumière des documents archéologiques*; »Timetiko afieromă« (Konstantino D. Kalokyre, Thessalonike 1985, 215—226, zlasti 220 s.). Na podlagi tega napisa je Barnea, opirajoč se tudi na *Martyrologium Hieronymianum*, lokaliziral mučeništvo v Axiopolis, od koder naj bi bile mučenčeve relikvije kasneje prenešene v Dorostolon. R. Pillinger z dobrimi argumenti izpodbija to lokaliziranje in pledira za lokaliziranje v Dorostolon (50 s.). Njeni tezi v prid govori ne nazadnje tudi drugi napis z omembo Dasija, napis na pokrovu sarkofaga iz Ankone, ki je gotovo nastal v antiki

in ki sporoča, da je v sarkofagu pokopan sv. Dasij, prinešen iz Dorostola (51 s.; sl. 4). Do tega prenosa je prišlo očitno enkrat proti koncu 6. stoletja, vmesne postaje tega prenosa (morda Odessos, kamor se je zatekel škof iz Dorostora pred Avari?; prim. str. 51) pa niso znane.

Monografija Renate Pillinger je ena v vrsti novejših študij o mučencih iz Podonavja, ki so imeli dokaj podobno usodo: po usmrtnitvi v dobi velikega preganjanja so bili čašteni v domačih cerkvenih skupnostih, v procesu propadanja antike pa so njihove ostanke in s tem njihovo čaščenje prenesli v varnejše kraje, bodisi v Italijo, bodisi v varnejša bizantinska mesta na Balkanu. O teh mučencih imamo praviloma različne vrste virov: »passiones«, zapise v martirologijih in raznih koledarjih, v novejšem času pa so bili odkriti tudi materialni, zlasti epigrafski viri iz pozne antike. Komplicirane analize na podlagi vseh vrst virov pomenijo veliko obogatitev pri raziskovanju poznoantične dobe podonavskih dežel. Tovrstne študije so bile v zadnjih petnajstih letih posvečene sv. Kyrinu (C. Roncaioli, S. Quirino di Siscia e la sua traslazione a Roma. *Analisi e critica delle fonti, Quaderni dell'istituto di lingua e letteratura Latina, Univ. di Roma*, 2—3, 1980—1981 [1983], 215—249; E. B. Thomas, Zur Quirinus- und Martinfrage in Sabaria — Frühchristliche Kontinuität im westpannonischen Raum, *Burgenländische Heimatblätter* 43, 1981, 5—18), skupini mučencev »S. Quattuor coronati« (J. Guyon, Les quatre couronnés et l'histoire de leur culte des origines au milieu du IXe siècle, *Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité* 87, 1975, 505—561), sv. Demetriju iz Sirmija (P. Lemerle, Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Démétrius I, *Le Texte — II, Le commentaire, Paris* 1979—1981; V. Popović, Die süd-danubischen Provinzen in der Spätantike vom Ende des 4. bis zur Mitte des 5. Jahrhunderts, *Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8. Jahrhundert*, Hrsg. B. Hänsel, Südosteuropa-Jahrbuch 17, 1987, 95—139), v pripravi pa je tudi študija o sv. Ireneju iz Sirmija (F. Dolbeau; gl. N. Duval, Sirmium »ville impériale« ou »capitale«?, *XXVI Corso di cultura sull'arte ravennate e bizantina, Ravenna* 1979, 53—90, zlasti 80, op. 50).

Študija Renate Pillinger, ki v naši zgodovinski publicistiki ni neznano ime (gl. ZČ 39, 1985, 173—183; 40, 1986, 515—517), napisana z izvrstnim znanjem, akribijo in izredno pronicljivostjo, pomeni v vrsti novejših resnih in poglobljenih prikazov zgodnje-krščanske dobe v podonavskih provincah delo, mimo katerega ne bo mogel noben raziskovalec poznoantične dobe v deželah ob spodnji Donavi.

Rajko Bratož

Hélène Ahrweiler, **Politička ideologija Vizantijskog Carstva**. Beograd : Filip Višnjić, 1988, 187 strani. (Srbski prevod dela *L'idéologie politique de l'Empire Byzantin* s predgovorom Ljubomira Maksimovića).

Ni dvoma, da so podvigi političnega in siceršnjega življenja prvega in tretjega Rima zasenčili glorio, v kateri se je sončil drugi. To velja tako za zanimanje kot za zavest bodisi laikov bodisi strokovnjakov; zatorej je vsako delo o zgodovini Romejcev toliko dragocnejše. Še posebej, če ga podpisuje takšna znanstvena avtoriteta, kot je francoska Grkinja Hélène Ahrweiler.

Mesto Matere božje, Konstantinopolis, je nastalo v znamenju dveh idej: ideje novega Rima in ideje novega Jeruzalema. Dve misli, imperialno in krščansko, ki poprej nista bili ravno v pristržni zvezi, je bilo treba prenoviti tako, da sta se mogli zliti v kolikor toliko harmoničen ideološki sistem. Spoznanje, da zemeljskih kraljestev ne da jeta samo Mars ali Venera, temveč tudi — celo še trdneje — Kristus, stoji v temelju tistega, čemur se po vsej pravici reče »pax byzantina«. Stvar je seveda ne skrivano eklektična, toda ravno v prevzemanju iz različnih, celo nasprotujočih si izročil in združevanju raznorodnih elementov je moč Bizanca. V nekem smislu — paradoksalno — tudi izvirnost.

Bizanc je sebe vsekakor razumeval kot edino področje civilizacije. Za takšno misel je imel zlasti po 476. letu kar nekaj razlogov, čeprav mu nato večvrednostni kompleks bolj škoduje kot koristi: resda do neke mere mobilizira državljane v obrambo države — vendar v glavnem ožji krog, razumniško elito; toda na drugi strani še usodnejše zapeljuje oblastnike v podvige, ki daleč presegaajo zmognosti cesarstva. Najbolj pač Justinijana I. in Manuela I. Komnena, do neke mere pa tudi Vasilija II. in še prej Herakleja, v čigar zmagoslavni dnevi je tudi že napoved prihodnjega somraka, prihajajočega z znamenjem meča islama. Cesar niha med dvema možnostima: ali bo — idealna varianta — kosmokrator, gospodar sveta ekumene, ali pa le — realistična varianta — imperator, gospodar imperija drugega Rima, ki je s svojim nastankom v znamenju krščanstva seveda plamenica čistosti edine prave vere. Navsezadnje se stvar razreši na moč preprosto: basileus se razglasi za kosmokratorja, čeprav je v resnici le imperator z včasih prav majhnim vplivom na življenje tistega, čemur D. Obolensky po vsej pravici pravi bizantinski commonwealth. To zagotovo ni bil prvi